

3. EUROPSKE ZEMLJE U TRANZICIJI QUO VADIS CROATIA

1. TRANZICIJA U POVJESNOJ RETROSPEKTIVI

Početak devedesetih godina su sve europske zemlje u tranziciji prolazile kroz tešku tranzicijsku krizu. Ta se kriza manifestirala u snažnom padu proizvodnje, potrošnje, zaposlenosti i životnog i društvenog standarda u cjelini. Ove su pojave u većini zemalja bile praćene i snažnom eskalacijom inflacije. Posebno izraženi pad proizvodnje dogodio se u Rusiji, Ukrajini i Hrvatskoj. Uzroci ovako snažnog pada proizvodnje u ovim zemljama su, razumije se, veoma različiti. U prve dvije su se mogli i očekivati budući da se radi o zemljama koje uopće nisu bile pripremljene za tranziciju tako da nastali ekonomski kaos nije nikoga suviše iznenadio. S Hrvatskom je međutim situacija bitno različita. Jer Hrvatska, uz Sloveniju, spada među onu skupinu zemalja koje su bile, sobzirom na dugu reformsku tradiciju, najbolje pripremljene za tranziciju.¹ U Hrvatskoj je do snažnog pada proizvodnje došlo već tijekom 1991. i 1992. godine. (Tablica 1.)

U Ekonomskom institutu, Zagreb je godine 1992. izrađena prva studija pod naslovom "Konceptija i strategija razvoja Republike Hrvatske".

Razina društvenog proizvoda je u toj godini bila već za oko 40% niža od one u godini 1990. Autori ove studije su procijenili (primjenom i određenih simulacijskih modela) da se uzročnici ovako snažnog pada proizvodnje mogu u jednom aproksimativnom omjeru od 50:50 podijeliti u dvije skupine. Prva se odnosi na probleme tranzicijskog restrukturiranja i gubitak tržišta. Druga se odnosi na rat i sve njegove prateće pojave

¹ O tome vidjeti detaljnije u studiji "Konceptija i strategija razvoja Republike Hrvatske", Ekonomski institut, Zagreb, 1992.

Tablica 1.
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD (stvarne promjene u % prema prethodnoj godini)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ¹⁾	1996	1997	1997	<1998	1999	Index 1997 1989=100
							Siječanj -Rujan	Procjena	predviđanje			
Češka	-11.5	-3.3	0.6	2.7	5.9	4.1	4.1	1.1	1.3	1.5	4	97.6
Mađarska	-11.9	-3.1	-0.6	2.9	1.5	1.3	-	3.9	4	5	5	90.1
Poljska	-7.0	2.6	3.8	5.2	7.0	6.1	-	7.1	6.9	6	6	111.9
Slovačka	-14.5	-6.5	-3.7	4.9	6.8	6.9	7.0	6.0	5.5	5	4	94.8
Slovenija	-8.9	-5.5	2.8	5.3	4.1	3.1	-	2.9	3	3	3	98.3
CEEC-5 ²⁾	-9.5	-0.8	1.7	4.2	5.7	4.8	-	4.9	4.9	4.6	5.1	103.0
Bugarska	-11.7	-7.3	-1.5	1.8	2.1	-10.9	-	-10	-7.5	3	3	62.8
Rumunjska	-12.9	-8.7	1.5	3.9	7.1	4.1	-	-	-5	1	3	83.9
CEEC-7 ²⁾	-10.3	-2.6	1.4	4.0	5.7	3.5	-	-	2.3	3.9	4.6	96.2
Hrvatska	-20.6	-11.7	-0.9	0.6	1.7	4.2	4.1	5.1	5	4.5	4.5	72.5
Rusija	-5.0	-14.5	-8.7	-12.7	-4.1	-4.9	-5.2	0.2	0.4	1	2	57.5
Ukrajina	-11.6	-13.7	-14.2	-23.0	-11.8	-10.0	-10.1	-5.0	-3.2	1	4	37.7

Napomene: 1) Preliminarno. - 2) WIW procjena.

Izvor: Nacionalne statistike, predviđanje WIW, Leon Podkaminer et al.: Transition Countries: 1997, External Deficits Lower Than Feared, Stability Again a Priority, Research Reports, No 243, February 1998, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), str 2.

i posljedice. U pogledu mogućeg oporavka autori ove studije su dali jednu dosta optimističku prognozu da bi se to moglo dogoditi već u godini 1996. Nažalost ove se optimističke prognoze nisu ostvarile. Ne radi se o krivim ekonomskim premisama nego o drugačijim tjelovima rata u odnosu na one koju su autori pretpostavili. Istini za volju treba spomenuti da je ova prva konceptijsko strateška studija ipak ostvarila i neke pozitivne učinke. Ona je naime, poslužila kao polazna infrastrukturna osnova u radu Ekonomskog instituta Zagreb na svekolikim problemima tranzicije. A to se odnosi i na kompleks tranzicije, pluralizacije i privatizacije vlasništva i na kompleks tržišta i na kompleks poduzeća, a isto tako i na kompleks makroekonomskog i snjime povijesnog makropolitikog okruženja. Znanstveni doprinosi Instituta u smjeru ekonomskog i političkog osamostaljivanja Hrvatske su se također oslanjali na spomenute studijske osnove. To vrijedi i za stabilizacijski program (posebno u onom antiinflacijskom segmentu) koji je Vlada Republike Hrvatske prihvatila u listopadu godine 1993. Velika je šteta što se i prihvaćeni koncept tranzicije vlasništva i privatizacije nije temeljio na tim konceptijskim i strateškim osnovama. Da se to dogodilo tranzicija hrvatskog gospodarstva bi bila zabilježila daleko bolje performance uz daleko manje društvene tenzije.

Valja također spomenuti da je koncem 1992. i početkom 1993. godine bila priređena još jedna konceptijsko strateška studija koju je koordinirao znanstveni savjetnik Ekonomskog instituta Zagreb, a u to vrijeme i savjetnik predsjednika Vlade R.H. šarinića. Ova studija nije međutim nikada ugledala svjetlo dana. Inače se općenito može reći da je ekonomska znanost početkom devedesetih bila veoma angažirana na problemima razvoja i razvojne politike.²

² Jedan u nizu radova koji se u to vrijeme pojavio je definirao okvire stabilizacijske politike. Guste Santini i Željko Rohatinski: Prilog razmatranju politike ekonomske stabilizacije u Hrvatskoj RIFIN, Zagreb 1992.

I premda se očekivalo i, na osnovu stalnih kontakata sa odgovarajućim predstavnicima vlasti, predpostavljalo da će se u kontinuitetu raditi na znanstvenim osnovama koncepcije i strategije razvoja to, barem do sada, nije uslijedilo. U međuvremenu su se (i premda ne suviše oficijelno) mogli čuti i takvi stavovi da se ekonomska politika u novom, tj. tranzitiranom i tržišnom makroekonomskom okruženju ne mora oslanjati na odgovarajuću koncepciju i strategiju razvoja. To je, razumije se, prava besmislica. Jer svaka se ekonomska politika, posebno u zemljama u tranziciji, mora oslanjati na takve znanstvene osnove koje joj omogućuju izbor različitih scenarija i različitih rješenja. Prema tome kontinuirani rad na znanstvenim osnovama razvoja i razvojne politike nema i ne može imati ništa zajedničko sa bilo kakvom pretpostavkom modela tržišno-planske privrede. Osobno sam se od samog početka tranzicije zalagao za aktivnu ekonomsku politiku koja se treba oslanjati na kontinuiranu suradnju sa znanošću. Tu suradnju sam uvjetno nazvao "plemenitim komplotom" između ekonomske znanosti i ekonomske politike. A to znači da se u toj suradnji mora uvažavati činjenica da je ekonomska znanost dio znanosti, a ekonomska politika dio politike, što znači da su kriteriji ponašanja i vrednovanja spoznaja, a to znači i kriteriji utjecaja na odluke i odlučivanje različiti.

I premda se ne može reći da tijekom proteklih godina određena suradnja između ekonomske politike i ekonomske znanosti nije postojala, ona je ipak bila fragmentarna i nedovoljno kontinuirana i sustavna. U najnovije vrijeme se javljaju indice određenih pomaka, ali njihov domet tek treba vidjeti.

Valja međutim reći da je opća situacija u sferi privrednih kretanja takva da bi bila neophodna jedna aktivnija ekonomska politika koja bi se oslanjala na sustavno osmišljenu koncepciju i strategiju razvoja koja bi bila usmjerena na ubrzanje rasta. Komparativni podaci o razini razvoja europskih zemalja u tranziciji u 1997. godini u odnosu na predtranzicijsku (a za Hrvatsku i predratnu) godinu 1989. najbolje govore o neophodnosti jedne takve ekonomske politike. Jer sve druge

zemlje sa kojima se možemo i želimo komparirati su već premašile, dostigle, ili se sasvim približile predtranzicijskoj razini razvoja. Da se nije u Bugarskoj dogodio, zbog poznatih političkih i valutnih problema, pad BDP hrvatsko gospodarstvo bi se našlo na najnižoj razini. Stime u vezi valja ipak spomenuti da niža razina Rusije i Ukrajine za nas ne predstavlja nikakvo olakšanje ni utjehu. Jer te su zemlje tijekom čitavog proteklog stoljeća u odnosu na nas predstavljale dva svijeta.

Ovo nisu samo moje prosudbe već su se takve i slične prosudbe nerijetko mogle čuti na brojnim međunarodnim konferencijama o tranziciji na kojima sam i osobno sudjelovao. Godine ni rata ni mira kada su se morali uvažavati kriteriji da ni ljudski život ni sloboda nemaju cijene također ne daju dovoljno opravdanja i utjehe. Jer Hrvatska (uz Sloveniju) spada među one zemlje koje su bile najbolje pripremljene za ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije.

Zahvaljujući toj pripremljenosti tržište je u kontinuitetu funkcioniralo i nismo bili prisiljeni uvoditi ratnu ekonomiju.

Te velike prednosti međutim nisu iskorištene u bitnom segmentu tranzicije. Umjesto koraka naprijed u smjeru djelotvorne direktne tranzicije društvenog vlasništva u privatno vlasništvo učinjen je korak natrag u smjeru (makar i privremenog) vraćanja na državno vlasništvo. Teške konzekvence takvih strateških pogrešaka su svakim danom sve izrazitije, a društvene tenzije sve veće.

Ekonomska politika se nakon uspješno ostvarenog antiinflacijskog programa nije odlučno okrenula u smjeru bržeg razvoja nego se zadovoljavala prenaplašenom stabilnošću cijena i tečaja i relativno niskim stopama rasta proizvodnje.

Posebno naglašavam relativno niske stope rasta proizvodnje zbog toga što smo još daleko od dostizanja predtranzicijske (predratne) razine razvoja. U Hrvatskoj se ostvaruje, da uvjetno kažem, mimodopska

politika razvoja, što navodi na implicitne pretpostavke da ne vrednujemo adekvatno fazu razvoja u kojoj su niska razina proizvodnje, velika nezaposlenost i veliki socijalni problemi svakim danom sve izrazitiji. Sve su to momenti koji upućuju na to da bi ekonomska politika morala biti aktivnije usmjerena na probleme ubrzanja rasta i razvoja. Prvi strateški cilj koncepcije i strategije razvoja na koju bi se oslanjala ta aktivnija ekonomska politika mora biti usmjeren na dostizanje predtranzicijske razine razvoja do konca ovog decenija, stoljeća i milenija. To nije sasvim lako, ali nije nemoguće. U Hrvatskoj postoji i dovoljno ljudskog kapitala i dovoljno znanja i dovoljno materijalnih (proizvodnih i prirodnih) resursa da se to ostvari. U tome se kontekstu uvijek sjećam poruke koju mi je na prvoj međunarodnoj konferenciji o tranziciji (koja je održana u Stenfordu u The Hoover Institution u ljeto 1991.) uputio Gerge Šultz, ministar vanjskih poslova u administraciji Predsjednika Regana. Sumirajući rezultate trodnevnih razgovora i komparirajući pripremljenost pojedinih zemalja za tranziciju obraćajući se meni je rekao. Mi Vas profesore nismo nikada ni ubrajali u taj realsocijalistički svijet. Ako riješite u miru unutrašnje probleme (očito je mislio na mirno razdruživanje) vi ćete i dalje ostati na čelu tranzicijske kolone.

Dobre poruke i želje Geoga Šultza se nažalost nisu ostvarile. Međutim, i pored ogromnih akumuliranih problema sa kojima se u ovom momentu i u ovoj fazi razvoja sukobljava hrvatsko gospodarstvo i društvo, Hrvatska ima sve dobre šanse i pretpostavke da se već početkom novog decenija, stoljeća i milenija opet nađe na čelu kolone europskih zemalja u tranziciji. Naša sudbina je u našim rukama. Treba samo bolje organizirati, koordinirati i stimulirati postojeće ljudske i materijalne potencijale (u čemu posebno znanstvene) i sve ono što nam se, s gledišta postojeće situacije čini neostvarivo može postati dostižno u ne tako dalekim vremenskim horizontima. I upravo zbog toga naša znanost, posebno ekonomska znanost, inzistira na kontinuiranom radu na takvim znanstvenim osnovama razvoja na koje se može oslanjati svekoliko razrađena koncepcija i strategija razvoja Republike Hrvatske.

2. EUROPSKE ZEMLJE U TRANZICIJI - KOMPARATIVNI PRISTUP

- Notica o informatičkoj osnovi i izvorima podataka

Dostignuća u svim sferama ljudskog življenja se na svim razinama, počevši od svakog pojedinca pa sve do države najbolje mogu vrednovati i spoznavati komparativnim pristupom.

To vrijedi i za znanost i za umjetnost i za sport pa i za događanja u gospodarskoj sferi življenja svake pojedine zemlje. Opređeljujući se za takav pristup treba se osloniti i na odgovarajuću, što je moguće bolju analitičko-informatičku osnovu i izvore podataka. Tijekom proteklih devedesetih godina se, u nizu nacionalnih i međunarodnih institucija koje se bave kompleksom tranzicije, posebno istakao Bečki institut za komparativne ekonomske studije. To je jedan od rijetkih instituta koji je ostvario kontinuitet u komparativnom radu na problemima reforme i tranzicije. Institut je još sredinom sedamdesetih godina pokrenuo veliki međunarodni projekt pod naslovom East-West European Economic Interaktion. Na ovom su projektu, komparativno-reformskog sadržaja, bili okupljeni ekonomisti znanstvenici iz svih sadašnjih Europskih zemalja u tranziciji, a isto tako i zemalja zapadne Europe i SAD. Međunarodnu koordinaciju ovog projekta je tijekom osamdesetih i devedesetih godina u kontinuitetu ostvarivao "International Steering Committee", koji je sastavljen od predstavnika svih spomenutih zemalja, uključujući i autora ovog priloga. Rezultati komparativnih istraživanja ovog projekta su predstavljali osnovu za odgovarajuće međunarodne konferencije koje su se u kontinuitetu održavale (u razmaku od 2-3 godine) u različitim zemljama Europe i SAD. Na konferenciji koja je u listopadu 1990. godine (dakle na samom početku tranzicije) bila održana u Njemačkoj u okviru Sveučilišta u Tubingenu, prilagođen je naslov projekta tako da je tradicionalna međunarodna suradnja nastavljena na projektu "European Economic Interaction and Integration". Ta se konferencija održala na temu "Economics and Politics of Transition". Naslov koji je nastao na

ovoj konferenciji dobio je kasnije u ekonomskoj znanosti opće pravo građanstva. Londonska izdavačka kuća Macmillan koja je u kontinuitetu objavljivala knjige sa svake konferencije, objavila je i sve radove (uključujući i rad autora ovog priloga) u knjizi "Economics and Politics of Transition, London, 1993. Posljednja knjiga (sa konferencije u Beču je objavljena u Londonu 1995. godine u redakciji Christopher T. Sonnders pod naslovom: "Eastern Europe in Crisis and the Way Out". Sve ove momente valja spomenuti i zbog toga što je upravo spomenuti projekt Bečkog instituta tijekom mnogih godina predstavljao jedinstven međunarodni projekt ovakvog karaktera. Osim toga Bečki institut za komparativne ekonomske studije je tijekom devedesetih svake godine objavljivao komparativne studije o europskim zemljama u tranziciji. Velika prednost ovog Instituta i njegovih komparativnih publikacija koje se redovito objavljuju u seriji "Research Reports" je u tome što su se pojedini suradnici specijalizirali za konkretne zemlje koje u kontinuitetu prate i analiziraju.

Toliko o komparativnim izvorima podataka. Međutim kada je u pitanju Hrvatska onda se (uvažavajući sve doprinose službene statistike) u kontekstu analize i ocjene tranzicijskih procesa tijekom devedesetih posebno mora spomenuti projekt Privredna kretanja i ekonomska politika koji se ostvaruje u Ekonomskom institutu Zagreb u suradnji, u početku, sa Narodnom bankom Hrvatske, a kasnije sa Ministarstvom financija Republike Hrvatske. Upravo je izašla iz tiska 64 sveska ovog u nas najvećeg projekta na temu privrednih kretanja i ekonomske politike. U ovom sklopu valja spomenuti i tri knjige koje su se pojavile na engleskom pod naslovom Croatian Economic Survey, Institute of Economics - Zagreb, National bank of Croatia, 1993, 1994, 1995.

Voditelj spomenutog projekta i glavni i odgovorni urednik svih publikacija i knjiga je znanstveni savjetnik Ekonomskog instituta, Zagreb Željko Rohatinski.

- Komparativni pristup - gdje je Hrvatska:

U osloncu na spomenute izvore podataka konstruirana je Tablica 2 koja pruža interesantne podatke o komparativnim ekonomskim indikatorima za Europske zemlje u tranziciji.

Nastavljajući razmatranje već spomenutih problema koji se povezuju s niskom razinom razvoja hrvatskog gospodarstva u 1997. godini u odnosu na predratnu i predtranzicijsku godinu 1989. valja istaknuti još neke momente. Podatci o BDP Hrvatske su nastali preračunavanjem starog koncepta društvenog proizvoda (kao materijalnog proizvoda) na novi SNA koncept društvenih računa po metodi U.N.. Budući su tijekom devedestih godina rata i tranzicijskog restrukturiranja osjetno manje pale (nego materijalni proizvod) one usluge koje se po SNA metodi uključuju u BDP, procijenjeni svodni agregati po novom metodu su se našli na osjetno višoj razini nego bi se to inače u nekim drugim normalnijim uvjetima dogodilo. Ne ulazeći dublje u ovaj problem koji će se, po prirodi stvari dalje produbljivati prilikom svakog pokušaja konzistentnog produljenja serija za sve godine od početka devedesetih, ipak valja upozoriti da je za realne prosudbe problema s kojima mora računati ekonomska politika dobro imati u vidu i stari i novi koncept informatičke osnove. Stime se u vezi valja podsjetiti da joj indeks realne razine društvenog proizvoda u 1993. godini u odnosu na godinu 1990. bio 51,2 s time da je indeks industrijske proizvodnje bio 57,5 (u čemu oprema 47,9 materijal za reprodukciju 59,3, a potrošna dobra 61,0) masa neto plaća 27,5; isplaćene investicije 16,7 itd...³ Imajući u vidu ove momente kao i kasnija događanja u sferi privrednih, posebno industrijskih, kretanja može se uvjetno reći da se hrvatsko gospodarstvo nalazi pred zadaćom svojevrstne nove industrijalizacije u suvremenoj informatičkoj epohi.

³ Detaljnije informacije u knjizi Željko Rohatinski (ed.et.al) Croatian Economic Survey Instituta of Economics, Zagreb and, National Bank of Croatia, Zagreb 1994. str.223.

Tablica 2.
EUROPSKE ZEMLJE U TRANZICIJI - Komparativni ekonomski indikatori

	BDP 1997 Index 1989 = 100	Produktivnost rada Index 1997 1989 = 100	Bruto fiksne investicije Index 1997 1989 = 100	Stope nezaposle- nosti u %	Vanjskotgo- vinski balans u mn USD 1997	Tekući račun u bn USD 1997	Tekući račun u % od BDP	ITD 1997 Indeks tečajne devijacije
Češka	97.6	109	120	5.2	-4500	-3.3	-6.3	2.24
Mađarska	90.1	165	100	10.4	-2330	-1.1	-2.4	1.65
Poljska	111.9	142	168	10.3	-16200	-5.5	-4.2	1.83
Slovačka	94.8	82	111	13	-1800	-1.3	-6.8	2.37
Slovenija	98.3	129	116	14.5	-1000	0.1	0.0	1.28
Bugarska	62.8	97	40	13.7	300	0.5	5.0	3.13
Rumunjska	83.9	97	50	8.8	-3000	-2.0	-5.4	2.76
Hrvatska	72.5	110	-	17.6	-4200	-2.2	-12.0	1.19
Rusija	57.5	-	24	9	37000	9.0	1.9	1.43
Ukrajina	37.7	-	24	9	-4600	-2.0	-4.6	2.30

Izvor: Ova je tablica konstruirana na bazi podataka iz studije Leon Podkaminer et al.: Transition Countries: 1997, External Deficits Lower Than Feared, *Stability Again a Priority*, ResearchReports, No 243, February 1998, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), str. 2, 3, 4, 5, 9, 12.

Ne ulazeći dublje u ovaj veoma kompleksni sklop problema treba se samo podsjetiti što se tijekom nekoliko proteklih godina događalo na području najvećeg i najvažnijeg industrijskog kompleksa, odnosno na kompleksu prerađivačke industrije⁴. Snažni pad industrijske proizvodnje bio je praćen porastom produktivnosti rada u industriji gdje se Hrvatska našla odmah poslije Mađarske, Poljske i Slovenije, a na razini Češke. Detaljnije komparativni podaci o kretanju proizvodnje i produktivnosti sada u industriji dani su u tablicama 3. i 4. Ovako snažni pad ukupne i industrijske proizvodnje i porast produktivnosti rada bio je praćen velikim povećanjem nezaposlenosti, kao i velikom padom investicija. Svaki od spomenutih momenata predstavlja za hrvatsko gospodarstvo veoma ozbiljan problem i zahtijeva poseban komentar.

Stopa nezaposlenosti u Hrvatskoj je u prošloj 1997. godini iznosila 17,6% što je primjetno više od bilo koje druge europske zemlje u tranziciji.

U novije su vrijeme učinjeni dodatni naponi u smjeru realnije procjene stvarne nezaposlenosti. Primjena različitih statističkih metoda je međutim samo pokazala da se stope nezaposlenosti mogu kretati u širokim rasponima od kojih je ona gornja stopa još primjetno viša od one navedene u tablici 2. Ostaje u svakom slučaju prosudba da Hrvatska spada među one zemlje sa najvišim stopama nezaposlenosti. To je i sasvim razumljivo ako se ima u vidu snažni pad ukupne proizvodnje, a isto tako i snažan pad investicija i investicijske potrošnje. Ta se potrošnja tijekom devedesetih godina kretala, sa manjim oscilacijama, na tako niskoj razini koja nije dosegala čak ni granice realne amortizacije. Takve karakteristike investicijske potrošnje tijekom niza godina imaju dvojako negativne posljedice.

⁴ Detaljnije se informacije mogu dobiti u radu Gorazda Nikića: "Što se događa s prerađivačkom industrijom Hrvatske", u publikaciji Željko Rohatinski (ed.el.al.) : Privredna kretanja i ekonomska politika, br. 64, Ministarstvo financija Republike Hrvatske i Ekonomski institut, Zagreb, 1998. str. 27-60.

Tablica 3.
BRUTO INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA (stvarne promjene u % prema prethodnoj godini)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ¹⁾	1996		1997	1997	1998	1999
							Siječanj -	Rujan	procjena	predviđanje		
Češka	-24.4	-7.9	-5.3	2.1	8.7	1.8	3.0	2.1	2.5	3	7	
Mađarska	-16.6	-9.7	4.0	9.5	4.6	3.4	2.0	9.7	10	12	13	
Poljska ²⁾	-8.0	2.8	6.4	12.1	9.7	8.7	8.8	11.3	11.2	10	10	
Slovačka	-19.4	-9.5	-3.8	4.8	8.3	2.5	2.8	2.4	2	2	2	
Slovenija	-12.4	-13.2	-2.8	6.4	2.0	1.0	-0.9	1.1	1	2	2	
CEEC-5 ³⁾	-14.3	-3.1	1.9	8.4	8.3	5.5	5.6	7.6	7.6	7.4	8.6	
Bugarska	-22.2	-15.9	-10.9	8.5	5.0	0.1	-1.1	-11.5	-10	4	4	
Rumunjska	-22.8	-21.9	1.3	3.3	9.4	9.9	8.7	-3.5	-4	2	4	
CEEC-7 ³⁾	-16.4	-7.4	1.0	7.4	8.3	6.0	5.8	4.4	4.4	6.2	7.4	
Hrvatska	-28.5	-14.6	-5.9	-2.7	0.3	3.1	2.5	5.3	5.5	4	4	
Rusija	-8.0	-18.0	-14.1	-20.9	-3.3	-4.0	-5.0	1.5	1.9	2	3	
Ukrajina	-4.8	-6.4	-8.0	-27.3	-11.7	-5.1	-4.3	-2.4	-1.8	1	4	

Napomene: 1) Preliminarno. -2) Prodaje. -3) WIW procjene.

Izvor: Nacionalne statistike, predviđanje WIW. Leon Podkaminer et al.: Transition Countries: 1997, External Deficits Lower Than Feared, Stability Again a Priority, Research Reports, No 243, February 1998, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIW), str. 3.

Tablica 4.
PRODUKTIVNOST RADA U INDUSTRIJI
stvarne promjene u % prema prethodnoj godini

	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ¹⁾	1996 - 1997		Index 1997
							Siječanj - Rujan		1989=100 procjena
Češka ²⁾	-14.4	-2.2	-1.2	5.1	10.6	8.6		5.0	109
Mađarska ³⁾	-6.2	3.8	13.4	15.7	10.2	9.4	9.2	13.1	165
Poljska	-3.0	14.3	8.8	13.1	6.6	10.0	10.1 ⁴⁾	11.5 ⁴⁾	142
Slovačka	-22.5	-8.3	-4.7	7.0	4.0	2.5	2.5	4.3	82
Slovenija	-1.1	-3.3	5.8	13.2	6.3	9.2	6.8	4.8	129
Bugarska ⁵⁾	-5.6	-1.9	0.0	15.2	7.8	5.0	5.7	-8.8	97
Rumunjska	-15.0	-13.4	9.0	14.7	13.7	13.4	12.6	1.0	97
Hrvatska	-13.2	0.3	0.3	3.0	6.6	11.3	10.7	10.8	110
Rusija	-4.1	-17.6	-8.8	-14.4	5.4	1.2			
Ukrajina	-2.0	-4.1	-1.8	-20.3	-4.3	2.3			

Napomene: 1) Preliminarno. -2) Poduzeća sa 1000 i više zaposlenih, u 1992 do 1994 sa 25 i više, od 1997 sa 20 i više zaposlenih. -3) 1993, 1994 poduzeća sa više od 20 zaposlenih, od 1995 poduzeća sa više od 10 zaposlenih. -4) Poduzeća sa više od 5 osoba. -5) Procjena samo za javni sektor.

Izvor: Nacionalne statistike.

Leon Podkaminer et al.: Transition Countries: 1997, External Deficits Lower Than Feared, Stability Again a Priority, Research Reports, No 243, February 1998, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), str. 3.

Prva se negativna posljedica manifestira u otvaranju procesa dezinvesticija i pretvaranje dijela proizvedenog kapitala u potrošnju. Ta se pojava manifestira u svim onim slučajevima kada su nove investicije manje od amortizacije, ili čak ne pokrivaju niti veličinu zamjene. Umjesto one iz teorije razvoja poznate pojave da se u procesu amortizacije ostvaruje i fond akumulacije za financiranje novih investicija, u praksi stvarnih ekonomskih zbivanja dolazi do dijametralno oprečne pojave. Naime u procesu amortizacije dolazi do pojave trošenja, što znači do

pojave dezinvesticija i gubitaka jednog dijela već kumuliranog društvenog kapitala.⁵

Druga negativna pojava ovako niske investicijske potrošnje se manifestira u sve većem povećanju tehnološkog gepa koji se u uvjetima svih dostignuća treće tehnološke revolucije i informatičke epohe neusporedivo brže širi nego je to bio slučaj tijekom prve polovine stoljeća. Indeks bruto fiksnih investicija Hrvatske u prošloj 1997. godini u odnosu na 1989. godinu autori spomenute studije se u priloženoj tablici 2. nisu ufali ni navesti jer se vjerojatno ne bi puno razlikovao od onih indeksa koji su navedeni za Rusiju i Ukrajinu. Istini za volju valja spomenuti da se statistika investicija uglavnom temelji na isplatama za investicije zbog čega se njihova stvarna razina vjerojatno podcjenjuje. Indicija za takve pretpostavke se mogu nazrijevati i iz podataka statistike o uvozu opreme. Kako su međutim i te statističke veličine heterogene, ostaje samo pretpostavka da su ostvarene investicije ipak nešto veće od isplaćenih.

No bez obzira na to koliko su stvarne razlike između jednog i drugog statističkog obuhvata investicija, ostaje činjenica da se sadašnja investicijska potrošnja u odnosu na predtranzicijsku i predratnu ostvaruje na veoma niskoj i u svakom slučaju nezadovoljavajućoj razini. Zato se kao jedna od primarnih zadaća ekonomske politike nameće upravo ona koja se na osnovu zamaha novog investicijskog ciklusa mora usmjeriti na povećavanje proizvodnje i zaposlenosti. Detaljnije informacije o komparativnom kretanju bruto fiksnih investicija i nezaposlenosti mogu se dobiti iz tablica 5. i 6.

Iz teorije i prakse je poznato da se ekonomska politika koja je usmjerena na ostvarivanje zadaće povećavanja proizvodnje i zaposlenosti mora temeljiti na konceptu ekspanzije izvoza tj. na "Export Extention", a ne na konceptu supstitucije uvoza tj. "Import Supstitution".

⁵ Detaljnije o tome u knjizi: Mijo Sekulić i Dragomir Vojnić: Uvod u analizu i planiranje investicija, Ekonomski institut i Informator, Zagreb, 1980. str. 50-72.

Tablica 5.
BRUTO FIKSNE INVESTICIJE (stvarne promjene u % prema prethodnoj godini)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ¹⁾	1996		1997	Index 1997
							Siječanj	Rujan	procjena	1989=100 procjena
Češka ²⁾	-17.6	8.8	-7.7	17.3	22.3	8.6	10.5	-4.6	-5	120
Mađarska	-12.1	-1.5	2.5	12.3	-5.3	5.2	-	12.9	11	100
Poljska ⁴⁾	-4.1	0.4	2.3	8.1	17.1	23.0	26.5	25.4	22	168
Slovačka ²⁾	-25.2	-4.5	-4.1	-5.1	5.8	33.3	30.3	18.2	15	111
Slovenija ²⁾	-11.5	-12.9	10.7	12.5	17.1	6.9	-	-	6	116
Bugarska ²⁾	-19.9	-7.3	-17.5	1.1	8.8	-13.5	-	-	-15	40
Rumunjska	-25.8	-1.1	8.4	26.4	10.7	4.5	8.1	-33.1	-30	50
Hrvatska ⁴⁾	-40.0	-59.1	-32.1	15.2	-25.1	-14.1	-18.2	-	-	-
Rusija	-15.5	-39.7	-11.6	-24.0	-10.0	-18.0	-17	-7.1	-5.5	24
Ukrajina	-7.1	-36.9	-10.3	-22.5	-20.0	-22.0	-26	-8	-9	24

Napomene: 1) Preliminarno. -2) Bazirano na konceptu bruto domaćeg proizvoda. -3) Od 1995 nova metodologija. -4) Investicijske otplate.

Izvor: Nacionalne statistike, predviđanje WIIW. Leon Podkaminer et al.: Transition Countries: 1997, External Deficits Lower Than Feared, Stability Again a Priority, Research Reports, No 243, February 1998, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), str. 5.

Tablica 6.
REGISTRIRANA NEZAPOSLENIH, KRAJ PERIODA (u 1000 osoba (A) i stope u % (B) ¹⁾)

	1995		1996		Rujan 1996		Rujan 1997		1997		1998		1999	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Češka	153.0	2.9	186.3	3.5	169.0	3.2	247.6	4.8	5.2	7	8			
Mađarska	495.9	11.1	477.5	10.7	501.1	11.2	458.6	10.3	10.4	10	10			
Poljska	2628.8	14.9	2359.5	13.2	2341.0	13.5	1853.7	10.6	10.3	10	10			
Slovačka	333.3	13.1	329.7	12.8	313.9	12.2	336.9	13.0	13	13	13			
Slovenija	126.8	14.5	124.5	14.4	118.1	13.7	125.3	14.4	14.5	15	15			
CEEC-5 ²⁾	3737.8	12.1	3477.5	11.2	3443.1	11.3	3022.1	9.9	9.8					
Bugarska	423.8	11.1	478.5	12.5	401.6	10.5	521.2	13.6	13.7	19	19			
Rumunjska	998.4	9.5	657.6	6.3	664.6	6.3	721.1	7.2	8.8	10	10			
CEEC-7 ²⁾	5160	11.4	4613.6	10.2	4509.3	10.0	4264.4	9.6	9.9					
Hrvatska	249.1	15.1	269.3	15.9	262.2	16.1	277.3	17.0	17.6	19	19			
Rusija ³⁾	2327	8.8	2506	9.3	2470	9.2	2063	9.1	9	10	11			
Ukrajina ⁴⁾	126.9	0.5	351.1	1.5	257.7	1.2	577.7	2.7	9	12	14			

Napomene: 1) Učeste zaposlenih u % ekonomski aktivnih osoba. -2) WIW procjena. -3) Prema ILO definiciji.

4) Predviđanje 1997-99 prema ILO definiciji.

Izvor: Nacionalne statistike, predviđanje WIW, Leon Podkaminer et al.; Transition Countries: 1997, External Deficits Lower Than Feared, Stability: Again a Priority, Research Reports, No 243, February 1998, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), str. 4.

To posebno vrijedi za tako male zemlje u tranziciji kao što je Hrvatska.

S time u vezi valja spomenuti da je dosadašnja tranzicija ekonomske politike ostvarila daleko veće rezultate u sferi njene transformacije od "Soft Budget Constraints" na "Hard Budget Constraints" nego u sferi njene transformacije od "Import Supstitution" (što odgovara modelu zatvorene privrede) na "Export Extention" (što odgovara modelu zatvorene privrede). Prva se prosudba može veoma dobro ilustrirati podacima tablice 7. Ovi podatci pokazuju da je Hrvatska tijekom posljednje tri godine ostvarivala najnižu stopu inflacije od svega 2% u godini 1995, odnosno svega 3,5% u godinama 1996. i 1997. Nažalost ostvarenja u ostvarivanju koncepta izvozne ekspanzije su neusporedivo skromnija. Komparativni ekonomski indikatori su već na početku spomenutoj tablici 2. pokazuju deficit robne razmjene u prošloj 1997. godini u iznosu od 4,2 milijarde USD. Ostvarena razina ovog deficita je još veća i iznosi oko 4,8 milijarde USD. Deficit tekućeg računa iznosi oko 2,2 milijarde USD. Učešće ovog deficita u BDP iznosi 12% što je osjetno više nego u bilo kojoj drugoj europskoj zemlji u tranziciji. Nasuprot tome Indeks tečajnih devijacija je najniži u odnosu na sve druge promatrane zemlje.

Tablica 7.
INFLACIJA POTROŠAČKIH CIJENA - TROŠKOVI ŽIVOTA I CIJENE NA MALO
 (promjene u % prema prethodnoj godini)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ¹⁾	1996		1997	1998	1999
							Siječanj - Rujan	procjena			
Češka	56.6	11.1	20.8	10.0	9.1	8.8	8.9	7.9	8.5	11	8
Mađarska	35.0	23.0	22.51	8.8	28.2	23.6	24.8	18.3	18.4	14.5	10
Poljska	70.3	43.0	35.3	32.2	27.8	19.9	20.2	15.5	14.9	13	10
Slovačka	61.2	10.0	23.2	13.4	9.9	5.8	5.9	6.1	-6.1	7	7
Slovenija ²⁾	117.7	201.3	32.3	19.8	12.6	9.7	9.9	8.9	9.1	9	8.5
Bugarska	338.5	91.2	72.8	96.0	62.1	123.0	74.2	1373.3	1082.2	35	2
Rumunjska	170.2	210.4	256.1	136.8	32.3	38.8	34.6	151.9	154.7	55	40
Hrvatska ³⁾	123.0	665.5	1517.5	97.6	2.0	3.5	3.5	3.7	3.6	8	6
Rusija	92.6	1526.6	873.5	307.6	197.5	47.6	58.3	15.6	14.6	13	10
Ukrajina	91.2	1210.0	5371.0	891.0	376.8	80.2	98.0	18.1	17.8	12	10

Napomene: 1) Preliminarno. -2) Cijene na malo.

Izvor: Nacionalne statistike, predviđanje WIIW, Leon Podkaminer et al.: Transition Countries: 1997, External Deficits Lower Than Feared, Stability Again a Priority, Research Reports, No 243, February 1998, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), str. 7.

A to znači da su uvjeti privređivanja u Hrvatskoj u odnosu na sve druge europske zemlje u tranziciji najstimulativniji i najatraktivniji za uvoznike i najnestimulativniji i najneatraktivniji za izvoznike. Otuda i tako slabe performance u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa s konzekvencom stalnog povećavanja zaduženosti. Zato se tranzicija ekonomske politike u smjeru "Export Extention" postavlja kao "conditio sine qua non" ove faze razvoja hrvatskog gospodarstva. Detaljnije informacije o komparativnim kretanjima na području međunarodnih ekonomskih odnosa se mogu dobiti iz tablica 8 i 9.

Suradnici Bečkog instituta za komparativne studije za većinu europskih zemalja u tranziciji predviđaju u 1998. i 1999. godini. nastavak sličnih tendencija kao i u protekle dvije godine. Detaljnije informacije o tim predviđanjima se mogu dobiti u tablici 10. Najveće promjene bi trebale uslijediti u Bugarskoj i Rumunjskoj. Ove bi zemlje također počele ostvarivati pozitivne stope rasta BDP. Mađarska, Poljska i Slovačka bi nastavile sa relativno visokim stopama rasta. Hrvatska bi nastavila sa primjetno višim stopama rasta od Slovenije. Najnovija statistička istraživanja pokazuju da je Hrvatska u nekoliko prošlih godina imala nešto više stope rasta BDP u odnosu na one koje su se do sada oficijelno iskazivale. Autori tablice 10. kao i autori spomenute studije ove nove spoznaje još nisu mogli koristiti. U svakom slučaju godina 1998. će biti prva godina u kojoj će sve Europske zemlje u tranziciji ostvariti pozitivne stope rasta. U pogledu kretanja cijena Hrvatska bi i dalje (uz Makedoniju) bila na čelu kolone.

Međutim, budući su u tablici 10. komparativni podaci iskazani i za Jugoslaviju i Makedoniju, Hrvatska nije više na čelu kolone u pogledu visine stope nezaposlenosti. Jer u Makedoniji (31,5) i Jugoslaviji (28) su ove stope daleko više. Nasuprot tome kada su u pitanju predviđanja kretanja u sferi tekućeg računa, onda je svodna bilansa međunarodnih ekonomskih odnosa (i premda nešto bolja) izrazito negativna. Sa učešćem tog negativnog salda u BDP između 9 i 10% Hrvatska i dalje ostaje na čelu kolone.

Tablica 8.
VANJSKA TRGOVINA CENTRALNE I ISTOČNE EUROPE
I GLAVNIH DRŽAVA SAVEZA NEOVISNIH DRŽAVA U MILIJUNIMA USD
 (bazirano na carinskoj statistici)

	1994	1995	1996	1996		1996 ¹⁾		I-X 97		I-X 97 ¹⁾		1997	1998
				1995	1996	u %	u %	I-X 96	u %	I-X 96	u %		
Češka ²⁾	Izvoz	14255	21647	21906	1.2	6.1	1.2	16.9	1.2	16.9	21500	23500	
	Uvoz	14971	25252	27716	9.8	15.1	-2.3	12.8	-2.3	12.8	26000	27500	
	Balans	-716	-3605	-5810	-	-	-	-	-	-	-4500	-4000	
Mađarska ³⁾	Izvoz	10736	12905	13120	1.7	6.9	17.7	35.8	17.7	35.8	18530	204000	
	Uvoz	14620	15406	16177	5.0	10.4	15.3	33.1	15.3	33.1	20860	22950	
	Balans	-3884	-2501	-3057	-	-	-	-	-	-	-2330	-2550	
Poljska	Izvoz	17240	22895	24440	6.7	12.0	5.0	21.2	5.0	21.2	26600	30300	
	Uvoz	21569	29049	37136	27.8	34.3	13.5	31.1	13.5	31.1	42800	49700	
	Balans	-4329	-6154	-12696	-	-	-	-	-	-	-16200	-19400	
Slovačka	Izvoz	6691	8579	8828	2.9	8.0	2.3	18.1	2.3	18.1	9200	9600	
	Uvoz	6611	8771	10934	24.7	30.9	-0.7	14.6	-0.7	14.6	11000	11300	
	Balans	80	-192	-2105	-	-	-	-	-	-	-1800	-1700	
Slovenija	Izvoz	6828	8316	8310	-0.1	4.9	-0.9	14.4	-0.9	14.4	8300	8600	
	Uvoz	7304	9492	9421	-0.7	4.2	-1.1	14.2	-1.1	14.2	9300	9600	
	Balans	-476	-1176	-1112	-	-	-	-	-	-	-1000	-1000	
CEEC-5	Izvoz	55750	74341	76604	3.0	8.1	5.5	21.8	5.5	21.8	84130	92400	
	Uvoz	65075	87970	101384	15.2	21.0	6.7	23.2	6.7	23.2	109960	121050	
	Balans	-9325	-13629	-24780	-	-	-	-	-	-	-25830	-28650	

Tablica 8. - Nastavak

Bugarska	Izvoz	3985	5355	4654	-13.1	-9.2	-0.8	14.5	5000	5200
	Uvoz	4185	5658	5151	-9.0	-4.9	-12.6	0.9	4700	5300
	Balans	-199	-303	-497	-	-	-	-	300	-100
Rumunjska	Izvoz	6151	7910	8085	2.2	8.2	5.7	22.0	8400	8800
	Uvoz	7109	10278	11435	11.3	18.4	-0.6	14.8	11400	11500
	Balans	-958	-2368	-3351	-	-	-	-	-3000	-2700
CEEC-7	Izvoz	65887	87606	89342	2.0	7.1	5.2	21.4	97530	106400
	Uvoz	76368	103905	117970	13.5	19.3	5.2	21.4	126080	137850
	Balans	-10482	-16299	-28628	-	-	-	-	-28530	-31450
Hrvatska	Izvoz	4260	4633	4512	-2.6	2.3	1.1	16.7	4400	5200
	Uvoz	5229	7510	7788	3.7	8.9	17.0	35.1	8600	9200
	Balans	-969	-2877	-3276	-	-	-	-	-4200	-4000
Rusija	Izvoz	66862	79910	87629	9.7	15.1	-2.9	12.1	85000	87000
	Uvoz	38661	46680	46238	-0.9	4.0	1.7	17.4	48000	50000
	Balans	28201	33230	41391	-	-	-	-	37000	37000
Ukrajina	Izvoz	10304	12595	14062	11.6	17.2	2.4	18.1	14700	15300
	Uvoz	7932	11429	18203	59.3	67.2	0.2	15.7	19300	20300
	Balans	2372	1166	-4141	-	-	-	-	-4600	-5000

1) Izraženo u DEM. -2) Od 1995 nova metodologija od 1996. -3) Od 1997 uključene bescarinske zone.

Izvor: WIW baza podataka inkorporirajući nacionalne statistike, WIW predviđanje, Leon Podkaminer et al.: Transition Countries: 1997, External Deficits Lower Than Feared, Stability Again a Priority, Research Reports, No 243, February 1998, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIW), str. 9.

Tablica 9.
VANJSKA FINANCIJSKA POZICIJA (USD bn, kraj perioda)

	Bruto vanjski dug ¹⁾	Bruto devizne rezerve Narodne banke (isključujući zlato) ²⁾			Tekući račun					Tekući račun i % od BDP-a		
		1997 procjena	1995	1996	1997 Rujan	1996	1997	1998	1999	1996	1997	1998
Češka	22.5	14.0	12.4	10.9	4.3	-3.3	-3.0	-3.0	-4.3	-6.3	-5.7	-5.4
Mađarska	25	12.0	9.8	8.2	-1.7	-1.1	-1.9	-2.1	-3.7	-2.4	-4.1	-4.3
Poljska	38	15.0	18.0	20.1	-1.4	-5.5	-7.0	-8.0	-1.0	-4.2	-5.4	-6.0
Slovačka	10	3.4	3.5	3.2	-1.9	-1.3	-1.2	-1.0	-10.1	-6.8	-6.1	-4.9
Slovenija	4.1	1.8	2.3	3.3	0.0	0.1	-0.1	-0.1	0.2	0.0	-0.3	-0.5
Bugarska	8.8	1.2	0.5	1.9	0.0	0.5	-0.2	-0.4	0.2	5.0	-1.5	-2.3
Rumunjska	8.5	0.3	0.6	2.3	-2.6	-2.0	-2.0	-2.5	-7.2	-5.4	-5.0	-5.2
Hrvatska ²⁾	5.5	1.9	2.3	2.3	-1.5	-2.2	-2.2	-2.1	-7.6	-12.0	-9.9	-9.3
Rusija	131	17.3	15.3	23.1	11.7	9.0	8.0	7.0	2.7	1.9	1.6	1.4
Ukrajina	16.9	1.1	2.0	2.5	-1.2	-2.0	-1.8	-1.7	-2.7	-4.6	-4.2	-4.4

Napomene: 1) U konvertibilnim valutama za Bugarsku, Češku i Poljsku. Za detaljnije informacije vidi tabele priložene izvješćima za pojedine zemlje. 2) Uključujući zlato za Češku, Bugarsku, Poljsku, Rusiju, Slovačku, Ukrajinu. Cifre za Mađarsku i Rusiju korespondiraju ukupnim rezervama zemlje.

Izvor: Nacionalne statistike. Leon Podkaminer et al.: Transition Countries: 1997, External Deficits Lower Than Feared, Stability Again a Priority, Research Reports, No 243, February 1998, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), str. 12.

Tablica 10.
PREGLED RAZVOJA 1996-1997 I IZGLEDI ZA 1998-1999

	BDP				Cijene na malo				Nezaposlenost				Tekući račun			
	stvarne promjene u % prema prethodnoj godini		promjene u % prema prethodnoj godini		prethodnoj godini		stope u %, kraj perioda		prethodnoj godini		prethodnoj godini		u % BDP			
	1996	1997	1998	1999	1996	1997	1998	1999	1996	1997	1998	1999	1996	1997	1998	1999
			predviđanje				predviđanje				predviđanje				predviđanje	
Češka	4.1	1.3	1.5	4	8.8	8.5	11	8	3.5	5.2	7	8	-7.6	-6.3	-5.7	-5.4
Mađarska	1.3	4	5	5	23.6	18.4	14.5	10	10.7	10.4	10	10	-3.7	-2.4	-4.1	-4.3
Poljska	6.1	7	6	6	19.9	14.9	13	10	13.2	10.3	10	10	-1.0	-4.2	-5.4	-6.0
Slovačka	6.9	5.5	5	4	5.8	6.1	7	7	12.8	13	13	13	-10.1	-6.8	-6.1	-4.9
Slovenija ¹⁾	3.1	3	3	3	9.7	9.1	9	8.5	14.4	14.5	15	15	0.2	0.0	-0.3	-0.5
CEEC-5	4.8	4.9	4.6	5.1	-	-	-	-	11.2	9.8	-	-	-3.4	-4.2	-4.9	-5.1
Bugarska	-10.9	-7.5	3	3	123.0	1082.0	35	20	12.5	13.7	19	17	0.2	5.1	-1.5	-2.3
Rumunjska	4.1	-5	1	3	38.8	154.7	55	40	6.3	8.8	10	10	-7.2	-5.4	-5.0	-5.2
CEEC-7	3.5	2.3	3.9	4.6	-	-	-	-	10.2	9.9	-	-	-3.7	-4.1	-4.8	-5.0
Hrvatska ¹⁾	4.2	5	4.5	4.5	3.5	3.6	8	6	15.9	17.6	19	19	-7.6	-12.0	-9.9	-9.3
Makedonija ¹⁾	0.7	1.4	3	5	3.0	4.4	6	6	30	31.5	31.5	30	-7.8	-8.0	-6.4	-6.5
Jugoslavija ¹⁾	5.8	7.5	3	3	93.1	20	50	50	25.7	25.8	28	30	-8.0	-9.1	-7.4	-6.8
Rusija ²⁾	-4.9	0.4	1	2	47.6	14.6	13	10	9.3	9	10	11	2.7	1.9	1.6	1.4
Ukrajina ²⁾	-10.0	-3.2	1	4	80.2	17.8	12	10	1.5	9	12	14	-2.7	-4.6	-4.2	-4.4

1) Potrošačka cijena odgovara cijeni na malo. -2) Stopa nezaposlenosti prema ILO definiciji. Za Ukrajinu od 1997.

Izvor: WIW (veljača 1998) Leon Pockkaminer et al.: Transition Countries: 1997, External Deficits Lower Than Feared, Stability Again a Priority, Research Reports, No 243, February 1998, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), str. 16.

A to znači i dalje povećavanje zaduženosti. Zato se može slobodno prosuditi da su središnji problemi ekonomske politike, posebno u pogledu ubrzavanja rasta i zaposlenosti, u velikoj mjeri povezani sa odgovarajućim pomacima u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa.

3. EKONOMSKA ZNANOST I EKONOMSKA POLITIKA

Odnosi ekonomske znanosti i ekonomske politike nisu, a vjerojatno i ne mogu biti, ni sasvim jednoznačni ni sasvim jedinstveni. Ti su odnosi, po prirodi stvari, više ili manje konfrontirani. Jer ne radi se samo o problemima transfera ili transparentnosti znanja, jer ti su problemi od vjkada i za vjkada. Prema tome problemi su sasvim drugog karaktera. Ekonomska znanost je dio ukupne znanosti, a ekonomska politika je dio ukupne politike. Ekonomsku znanost kreiraju i tumače znanstvenici. A znanstvenici se bore za znanstvenu istinu. Ekonomsku politiku kreiraju i tumače političari. A političari se bore za političku vlast i moć. Znanstvene odluke su determinirane znanstvenim spoznajama. Političke odluke su determinirane odnosima političkih snaga. Sve navedeno, razumije se nikako ne znači da ekonomska znanost i ekonomska politika ne mogu naći zajednički jezik. Naprotiv, suradnja između ekonomske znanosti, i ekonomske politike je neophodna i zato se moraju činiti naponi u smjeru traženja zajedničkog jezika i boljeg razumijevanja.

Suradnja između ekonomske znanosti i ekonomske politike tijekom tranzicijskih devedesetih godina se, kako to obično u stvarnom životu biva kretala sinusoidno, što znači i uzlazno i silazno.

Najbolja je suradnja ostvarena početkom devedesetih u vrijeme osamostaljivanja Republike Hrvatske. Određeni padovi su se javili u prvim godinama privatizacije kada je ekonomska znanost veoma odlučno ukazivala na strateške greške koje će uzrokovati teške posljedice i velike društvene tenzije.

Uzlaz je uslijedio u vrijeme donošenja stabilizacijskog programa 1993. godine. Međutim jedinstvo pogleda ekonomske znanosti i ekonomske politike nije bilo dugog vijeka. Već koncem 1994. godine prosudbe velikog dijela ekonomske znanosti su išle u smjeru da je stabilizacijski program u njegovom antiinflacijskom dijelu izvršen i da se ekonomska politika mora više usmjeriti na probleme rasta, razvoja i povećavanja zaposlenosti. A to znači da je ekonomska znanost upozoravala na potrebu ostvarivanja drugog dijela programa ekonomske stabilizacije. Inzistiranje na ovoj zadaći temeljilo se na veoma snažnom padu proizvodnje (koja se u svom materijalnom dijelu gotovo prepolovila) i velikom porastu nezaposlenosti. Budući je hrvatsko gospodarstvo bilo daleko bolje pripremljeno za ostvarivanje tranzicije od većine relevantnih zemalja (što pokazuje i činjenica da je tržište u kontinuitetu funkcioniralo i da nije trebalo uvoditi ratnu ekonomiju) ekonomska je znanost prosuđivala da godine ni rata ni mira nisu bile prevelika barijera ubrzanju razvoja.

Ekonomska se politika međutim zadovoljila modelom koji bi se bolje uklapao u neke mimodopske uvjete pune zaposlenosti nego u one uvjete koji su bili sve prije nego normalni. Iscrpljivanje novca i kapitala (obrotnih sredstava) iz gospodarstva kao i politika jeftinog stranog i skupog domaćeg novca stvorili su privid kao da veliki dio neiskorištenog gospodarskog potencijala i nema smisla ni mogućnosti privoditi svojoj prvobitnoj svrsi. Tako smo veliki pad proizvodnje i zaposlenosti i veliki porast društvenih tenzija, koje se sve više zaoštravaju zbog naglog raslojavanja hrvatskog društva u smjeru enormnog bogaćenja manjine i osiromašenja većine, dakle tako smo sve te društvene devijacije počeli prihvaćati kao svoju sudbinu.

To što slični problemi postoje u nekim drugim zemljama u tranziciji (posebno u Rusiji) za nas ne predstavlja nikakvu utjehu jer smo mi od vjeka bili dva svijeta. U kontekstu ovih razmatranja je međutim važno zapaziti da se Hrvatska nalazi među onim europskim zemljama u tranziciji kod kojih su najviše izražene takve društvene devijacije koje se, po svom karakteru i prirodi, ubrajaju u "griješ struktura".

Kada je međutim u pitanju postojeći model ekonomske politike (koji je nesumnjivo dao i neke rezultate, posebno u sferi stabilizacije, valute i tečaja) onda izvjesni nesporazumi dolaze posebno u kontekstu pitanja da li je to upravo onaj model koji najbolje odgovara ostvarivanju onih ciljeva razvoja koji se u postojećoj situaciji hrvatskog gospodarstva i sami po sebi kao prioritetni nameću. Ne treba čini se posebno ni podvlačiti da se ti prioritetni ciljevi posebno odnose na povećanje proizvodnje i zaposlenosti. Pitanje se sada postavlja kako ostvariti određene pomake u ekonomskoj politici u smjeru ostvarivanja spomenutih prioritetnih ciljeva. To se pitanje posebno postavlja u kontekstu postojećih odnosa cijena, posebno cijena domaćeg i stranog novca, zatim postojećih odnosa između tečaja razmjene i indeksa tečajne devijacije, tu je i pitanje veoma velikog stupnja nelikvidnosti, kao i uopće pitanje postojećeg koncepta monetarne, kreditne i fiskalne politike. Osim toga spomenute se pitanje postavlja i u kontekstu postojećih međunarodnih ekonomskih odnosa koje karakteriziraju visoki deficiti trgovinskog bilansa i tekućeg računa uz stalni porast zaduženosti. Svi ovi momenti se posebno spominju zbog toga što većina hrvatskih vodećih ekonomista traži i nudi odgovarajuće prijedloge upravo u naprijed navedenim okvirima. U tim traženjima su se tijekom proteklih godina posebno isticali: Zvonimir Baletić, Mato Crkvenac, Mato Grgić, Dražen Kalogjera, Branimir Lokin, Gorazd Nikić, Žarko Miljenović, Željko Rohatinski, Guste Santini, Vladimir Veselica, Mladen Vedriš i Stjepan Zdunić. Svi su oni polazili od iz teorije i prakse poznate postavke da samo izvozno orijentirana privreda može ostvarivati stabilni i kontinuirani rast.

Budući su postojeći odnosi makroekonomskog okruženja stimulativniji za uzvoznike nego izvoznike temeljno je pitanje kako povećati konkurentnost, posebno međunarodnu, hrvatskog gospodarstva. Teorijski je to moguće ili smanjenjem državne potrošnje ili promjenom tečajne politike. Moguća je, razumije se, i kombinacija tih mjera. Svi se slažu u tome da u postojećoj veličini i strukturi državne potrošnje ima prostora za takve pomake koji bi povećavali međunarodnu konkurentnost privrede. Svi se također slažu u tome da je kuna (i pored

tržišnog održavanja postojeće razine tečaja) prenaplašeno aprecirana. Međutim i pored toga okvirnog i teorijskog slaganja razni autori imaju različite pristupe u predlaganju konkretnih mjera. Oni najoprezniji se ograničavaju samo na mjere fiskalne politike i smanjivanje državne potrošnje jer su one spojene s najmanjim rizikom. Valja spomenuti da se nitko *explicite* ne odlučuje za direktne jednostrane intervencije u politiku tečaja.

Ono što se međutim može naslutiti (i nerijetko više *implicite* pretpostaviti nego *explicite* razumjeti) to je kombinacija mjera fiskalne i tečajne politike u cilju povećavanja međunarodne konkurentnosti hrvatskog gospodarstva.

Postoji, čini se, dosta visok stupanj suglasnosti da bi se kombinacije odgovarajućih mjera morale zadržati u okvirima jednoznamenaste razine inflacije. Sve u svemu mnogo su jasniji prioritetni ciljevi u smislu povećanja rasta i zaposlenosti, nego redosljed u kombinaciji spomenutih mjera. To nikako ne znači da svaki od spomenutih autor nema i u kontekstu postupnosti i redosljeda svoje, manje ili više jasno izdefinirane, stavove⁶. Osnovni rizici su ipak na ekonomskoj politici koja, po prirodi stvari, mora na te rizike računati i na sebe ih preuzimati. Znanost također mora na sebe preuzimati svoj dio pripadajuće znanstvene i etičke odgovornosti.

Zaključno se ipak valja podsjetiti da bez povećavanja izvoza nema ni povećavanja razvoja i zaposlenosti. Mi još nismo u situaciji da moramo izvoziti po svaku cijenu "to export or die" ali moramo na vrijeme spriječiti da u takvu situaciju ne dođemo.

⁶ Željko Rohatinski: Tečaj i troškovi funkcioniranja hrvatske ekonomije, Ekonomski pregled br. 1. Zagreb 1998.

4. ZEMLJE U TRANZICIJI I EUROPSKI INTEGRACIJSKI PROCESI

Jedan od strateških ciljeva većine zemalja u tranziciji je uključivanje u integracijske euroatlanske procese.

Međutim isto tako kao što su europske zemlje u tranziciji bile različito pripremljene za ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije tako su one različito pripremljene i za uključivanje u spomenute integracijske procese. Hrvatska je bila veoma dobro pripremljena za tranziciju, ali nije tako dobro pripremljena za euroatlanske integracije. Koncem godine 1994. bio sam pozvan da na konferenciju ekonomista Europske unije, koja je održana na University of Exeter, UK, izložim svoje viđenje o mogućnostima i redosljedu uključivanja zemalja u tranziciji u europske integracijske procese. Kao jedini aktivni sudionik iz zemalja u tranziciji na sugestiju organizatora pripremio sam referat "Europski integracijski procesi i zemlje u tranziciji s posebnim osvrtom na Hrvatsku i zemlje bivše Jugoslavije"⁷. U to su se vrijeme kao potencijalni kandidati za Europsku uniju spominjale samo tri zemlje i to češka, Mađarska i Poljska. Kada sam na kraju svog izlaganja spomenuo da bi u taj blok (oslanjajući se na povjesne, ekonomske, političke, geopolitičke i strateške sličnosti) trebalo uvrstiti i Sloveniju i Hrvatsku reagiranja su bila različita. Ta su se reagiranja odnosila na dvije skupine problema. Prva skupina se odnosila na razinu razvoja, a druga na razinu svih onih segmenata kvaliteta ljudskog življenja koja se obično stavljaju pod zajednički nazivnik "društvenog blagostanja". Pod tim se pojmom podrazumijeva i razina demokratske organizacije društva uključujući tu i sve aspekte slobode, posebno slobode medija, kao i sve aspekte zaštite ljudskih prava i sloboda.

⁷ Dragomir Vojnić: "European integrational processes and the countries in transition - with special referene to Croatia and former Yugoslavia", Conference ISSUE-Single European Market, paper. No.88, University of Exeter, September 8-11, 1994.

To je i sasvim razumljivo ako se podsjetimo na činjenicu da je zajednička koncepcijsko - filozofska osnova koja povezuje zemlje Europske unije nastala na tradiciji i inerciji "State and Economics of Welfare", odnosno na tradiciji "Države i ekonomije blagostanja". Vraćajući se na različita reagiranja na spomenutoj konferenciji valja reći da su ona za Sloveniju bila pozitivna, a za Hrvatsku suzdržljiva.

Sada kada se toga prisjećam imam utisak da bi bila još suzdržljivija da predlagač takve solucije nije bio Hrvat. Sve u svemu ta se reagiranja mogu svesti na to da je Slovenija po obje grupe spomenutih kriterija dobila zeleno svjetlo, dok je za Hrvatsku postavljeno puno pitanja.

I premda sam tijekom dugih kuloorskih razgovora uspio uvjeriti organizatore ove konferencije (koja je ustvari raspravljala o znanstvenim osnovama razvoja Europske unije) da bi i Hrvatsku valjalo uvrstiti u blok zemalja potencijalnih kandidata za uključivanje u Europsku uniju, kasnija događanja to nisu potvrdila.

Ostaje međutim činjenica da je Hrvatska orijentirana na uključivanje u euro-atlanske integracijske procese.

U tom su pogledu dosta ujednačeni stavovi i kada je u pitanju ekonomska znanost i kada je u pitanju ekonomska politika i politika uopće. U tome se kontekstu svi spomenuti čimbenici moraju, svatko u okviru svojih kompetencija i odgovornosti (brinuti), da se čim bolje ostvaruju one pretpostavke koje se odnose na dvije naprijed navedene skupine kriterija za uključivanje u europske integracijske procese. Kada je u pitanju skupina ekonomskih kriterija onda se posebna pozornost mora posvećivati ubrzanju rasta i povećavanju razine razvoja. Na takvu prosudbu posebno upućuju podaci tablice 11.

Tablica 11
BDP PER CAPITA PPP (USD), od 1998 konstantne cijene

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	2000	2005	2010
	projekcija pretpostavlja 4% rast BDP i nultu stopu rasta stanovništva										
Češka	9562	8721	8951	9273	9746	10429	11128	11319	12732	15491	18847
Mađarska	5750	5644	5830	5992	6331	6576	6845	7249	8154	9921	12070
Poljska	4221	4018	4371	4668	5017	5417	5882	6298	7084	8619	10486
Slovačka	7313	6438	6369	6302	6739	7251	7914	8399	9448	11495	13985
Slovenija	9225	8620	8690	9237	9968	10488	11045	11290	12700	15495	18799
Bugarska	4487	4114	4098	4195	4384	4335	3974	3768	4238	5156	6273
Rumunjska	3993	3577	3531	3700	3941	4272	4566	4531	5097	6201	7544
Hrvatska	4811	3919	3684	3766	3988	4079	4519	4852	5458	6641	8079
Rusija	5995	5845	5313	5009	4479	4348	4245	4480	5040	6132	7460
Ukrajina	4490	4069	3720	3299	2620	2352	2184	2195	2469	3004	3654
	projekcija pretpostavlja 4% rast BDP i nultu stopu rasta stanovništva										
Austrija	16712	17577	18581	19183	20040	20613	21395	21823	23159	25569	28230
Njemačka	15991	17046	18474	18532	19754	20510	21200	21688	23015	25410	28055
Grčka	9187	9829	10630	11032	11613	12174	12743	13189	13996	15453	17061
Portugal	9372	10167	10888	11431	12042	12457	13100	13559	14388	15886	17539
Španjolska	11856	12872	13287	13440	13743	14318	14954	15447	16393	18099	19983
Turska	4691	4822	5107	5562	5276	5882	6114	6511	6910	7629	8423
SAD	22224	22605	23600	24551	25764	26711	27821	28878	30646	33835	37357
EU (15) prosjek	15440	16149	17089	17156	17992	18644	19333	19816	21029	23218	25635

Tablica 11. - Nastavak

		Europska unija (15) prosjek = 100										
		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	2000	2005	2010
Češka		62	54	52	54	54	56	58	57	61	67	74
Mađarska		37	35	34	35	35	35	35	37	39	43	47
Poljska		27	25	26	27	28	29	30	32	34	37	41
Slovačka		47	40	37	37	37	39	41	42	45	50	55
Slovenija		60	53	51	54	55	56	57	57	60	67	73
Bugarska		29	25	24	24	24	23	21	19	20	22	24
Rumunjska		26	22	21	22	22	23	24	23	24	27	29
Hrvatska		31	24	22	22	22	22	23	24	26	29	32
Rusija		39	36	31	29	25	23	22	23	24	26	29
Ukrajina		29	25	22	19	15	13	11	11	12	13	14
Austrija		108	109	109	112	111	111	111	110	110	110	110
Njemačka		104	106	108	108	110	110	110	109	109	109	109
Grčka		60	61	62	64	65	65	66	67	67	67	67
Portugal		61	63	64	67	67	67	68	68	68	68	68
Španjolska		77	80	78	78	76	77	77	78	78	78	78
Turska		30	30	30	32	29	30	32	33	33	33	33
SAD		144	140	138	143	143	143	144	146	146	146	146
EU (15) prosjek		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Izvor: PPPs for 1993: EUROSTAT Volumenvergleich für 39 Länder, BIP - Ergebnisse 1993, 1996. Benchmark PPPs in ATS were linked to USD assuming PPP ATS/USD = 13.9. Benchmark PPPs extrapolated with GDP price deflators. GDP per capita for OECD countries according to OECD National Account statistics.

I premda prijem u Europsku uniju nije točno determiniran određenom razinom razvoja, ipak se već iz onova što se moglo čuti na konferenciji ekonomista na University of Exeter može pretpostaviti da se kao neka polazna aproksimativna mjera uzima prosjek per capita BDP za 15 zemalja Europske unije. Ako bi se kao donju granicu za prijem u Europsku uniju uzela razina od 50% per capita BDP za 15 zemalja članica Europske unije onda bi u 2000. godini tom kriteriju udovoljile samo Češka i Slovenija. Najbliže tom kriteriju bi bile Slovačka, Mađarska i Poljska. Hrvatska bi međutim bila tek na pola puta. A to je još jedan od razloga da se kao jedan od temeljnih strateških ciljeva ekonomske i razvojne politike definira upravo onaj koji se odnosi na ubrzanje rasta i dostizanje predratne i predtranzicijske razine razvoja.

Simultano sa ekonomskom politikom usmjerenom na ubrzanje rasta i razvoja ukupna politika se mora usmjeriti na razvoj hrvatskog društva na osnovama koncepcije blagostanja. Ta koncepcija uključuje i one aspekte koji su se u Njemačkoj udomačili pod nazivom socijalno tržišna privreda. Radi se zapravo o tome da se čisto prizemljeno i pragmatično gledano, hrvatsko društvo, kao i sve članice Europske unije, mora razvijati na traženju i uspostavljanju optimalnih kombinacija između kriterija tržišta i kriterija solidarnosti. Iz teorije i prakse je opće poznato da se prenaplašavanjem tržišnih kriterija povećava konkurentnost, ali smanjuje funkcija socijalne države i socijalne pivrede. Prenaplašavanje kriterija solidarnosti ima obrnute učinke. Prenaplašavaju se socijalni momenti na račun tržišnih. To znači da je umjeće politike naći pravu mjeru koja za različite zemlje može biti različita. Nerijetko spominjem model susjedne i prijateljske Austrije koji bi Hrvatskoj vjerojatno najbolje odgovarao.

Postojeća je situacija u Hrvatskoj je veoma daleko od toga. Kada sam na prošlom XI Svjetskom kongresu ekonomista u Tunisu spomenuo "Latinsko američki sindrom" ljubazno mi je uzvraceno (sa strane nekih latinsko američkih ekonomista) da u nas ima i gorih pojava. Ne trošeći vrijeme i prostor za sporenje oko takvih i sličnih prosudbi ostaje međutim

činjenica da je hrvatska zbilja u velikim sukobima sa bilo kojim modelom blagostanja. Postojeće makroekonomsko i makropolitčko okruženje je determinirano djelovanjem različitih monopola i oligopola. To se posebno odnosi na monpol vlasništva, tržišta i političkog ustrojstva. Takvo okruženje je velikim dijelom determinirano strateškim greškama u tranziciji i privatizaciji vlasništva. Umjesto koraka naprijed od društvenog na privatno vlasništvo, učinjen je korak natrag na državno vlasništvo. Stvoren je time takav ambijent koji pogoduje svekolikim društvenim devijacijama⁸.

U takvom ambijentu devijacije počinju sa sitnim kriminalom i korupcijom a završavaju sa organiziranim kriminalom na različitim razinama privrede i društva. Tranzicijska kriza dobija one najgore dimenzije koje se ispoljavaju u krizi morala. U tome kontekstu valja shvatiti i "grieh struktura" s kojim se najdjelotvornije počela baviti i Katolička crkva. Hrvatska se ekonomska i ukupna politika mora bitno preusmjeravati od podrške "divljem kapitalizmu" i pojavama "prvobitne akumulacije" i bezobzime eksploatacije sa strane novopečenog krupnog kapitala u posjedu "tajkuna" na podršku razvoju civilnog i modernog građanskog društva. A to znači da se mora energično zaustaviti proces naglog i ekonomski neutemeljenog bogaćenja manjine i općeg osiromašenja velike većine. Hrvatska mora revitalizirati svoju srednju klasu koja je bila već relativno razvijena a koja je, po prirodi stvari, temelj građanskog društva. Sve u svemu Hrvatska mora izabrati svoj put i svoj model društva blagostanja. Hrvatska to može i mora. Jer drugog puta u građansko društvo koje je osposobljeno za uključivanje u euroatlanske procese nema i ne može biti.

⁸ Detaljnije informacije o nekim ključnim problemima privatizacije i pretvorbe mogu se dobiti u studiji Željka Rohatinski i Guste Santini : "Pretvorba-odakle dolazimo... kamo idemo " RIFIN, Zagreb 1994.

5. UMJESTO ZAKLJUČNIH RAZMATRANJA

Europske zemlje u tranziciji su bile različito pripremljene za ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije i to je došlo do svoga izraza u ostvarenjima koja su se u ovim zemljama dogodila tijekom devedesetih. Predviđanja su se najbolje ostvarila na području Rusije i Ukrajine koje su bile najslabije pripremljene za tranziciju i koje su ostvarile najslabije rezultate. Predviđanja za Hrvatsku se nisu ostvarila. Hrvatska je dobro iskoristila svoju tržišnu pripremljenost za tranziciju tako da u vrijeme rata nije morala uvoditi ratnu ekonomiju. Velike prednosti društvenog vlasništva u ostvarivanju procesa privatizacije nisu iskorištene. Učinjene strateške pogreške u konceptu ostvarivanja privatizacije predstavljaju temeljni uzrok svih ne samo gospodarskih problema nego i svih društvenih tenzija.

Hrvatska se nalazi na prvom mjestu u sferi stabilizacije cijene i tečaja, ali na posljednjem u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa.

Hrvatska je u poređenju sa drugim središnje europskim zemljama u tranziciji na najnižoj razini razvoja u odnosu na predtranzicijski (i predratni) period. Osim rata uzroke toj pojavi valja pripisati i greškama ekonomske politike, posebno u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa. Riješenja se moraju tražiti u kombinaciji sniženja troškova države (i poduzeća) i odgovarajuće politike tečaja.

Ubrzano dostizanje one razine razvoja koju je hrvatsko gospodarstvo imalo koncem osamdesetih je bitna pretpostavka smanjivanja društvenih tenzija, zbog niskog prosječnog standarda i velike nezaposlenosti.

Hrvatska je (barem deklarativno) jasno usmjerena prema euroatlantskim integracijskim procesima. Prva barijera koju Hrvatska na tom putu mora savladati odnosi se na ubrzani ekonomski razvoj. Druga barijera koju Hrvatska na tom putu mora savladati odnosi se na opće pomake u procesima demokratizacije i pluralizacije, uključujući tu i sve aspekte

slobode medija i zaštite ljudskih prava i sloboda. U traženju svoga modela društva blagostanja Hrvatska se može koristiti i njemačkim modelom socijalne tržišne privrede, a isto tako i modelom države i ekonomije blagostanja koji već dugo godina ostvaruje susjedna i prijateljska Austrija.

KORIŠTENA LITERATURA

- (1) Zoran Anušić, Željko Rohatinski i Velimir Šonje (ed.el.al) Put u nisku inflaciju, Hrvatska 1993-1994, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb 1995.
- (2) Marin Buble (ed.el.al): Enterprise in Transition, University of Split, Faculty of Economics, Split 1997.
- (3) Mato Grgić: Globalizacija financijskih tržišta i liberalizacija financijskih transakcija, Ekonomski pregled br. 2-3 / Zagreb, 1998.
- (4) Peter Havlik, Countries in Transition 1997, WIIW Handbook of Statistics, Beč 1997.
- (5) Podkomiser Leon (ed.el al) Transition Countries: 1997. External Deficits Lower Than Feared, Stability Again Priority, WIIW, Research Reports, No 243 February 1998.
- (6) Gorazd Nikić: Što se događa s prerađivačkom industrijom Hrvatske, u Privredna kretanja i ekonomska politika br. 64, Zagreb, 1998.
- (7) Željko Rohatinski: Tečaj i troškovi funkcioniranja hrvatske ekonomije, Ekonomski pregled br.1., Zagreb 1998.
- (8) Željko Rohatinski (ed.el.al): Croatian Economic Survey, Institut of Economics Zagreb, National Bank of Croatia, Zagreb, 1993. 1994. i 1995.

- (9) Christopher T. Saunders (ed.el.ab), Economics and Politics of Transition, MACMILLAN, London 1992.
- (10) Christopher T. Saunders (ed.el.al) Eastern Europe in Crisis and the Way ant, MACMILLAN, London 1995.
- (11) Guste Santini (urednik časopisa) Ekonomija-Economics, Ekonomska politika, godina 4, broj 3. RIFIN, Zagreb, veljača 1998.
- (12) Mijo Sekulić i Dragomir Vojnić: Uvod u analizu i planiranje investicija, Ekonomski institut i Informator, Zagreb, 1980. str. 50-72.
- (13) Vladimir Veselica (ed. et al): Gospodarska politika Hrvatske - što i kako u 1998?, Inženjerski biro, Zagreb 1997.
- (14) Dragomir Vojnić: Ekonomija i politika tranzicije, Ekonomski institut, Zagreb, 1993.
- (15) Dragomir Vojnić: "European integrational processes and the countries in transition - with special reference to Croatia and former Yugoslavia", Conference ISSUE. Single European Market, paper. No.88, University of Exeter, September 8-11, 1994.
- (16) Stjepan Zdunić (ed.el.al): Bankarski i finansijski sustav u formiranju štednje u funkciji gospodarskog razvitka, Ekonomski institut, Zagreb, 1998.